

ПРОЛОГ

НАГОРОДА

Ким я тільки не був за життя. Торговцем, який босоніж топтав стежки в джунглях. Лікарем, що їздив у власну клініку на блискучому «мерседесі». А останні кілька років (геть несподівано для багатьох, насамперед — для мене самого) — голлівудським актором. Та найбільший відбиток на мене наклало виживання за режиму Пол Пота. Я — уцілілий після геноциду в Камбоджі. Ось хто я.

Упродовж 1975–1979 років червоні кхмери на чолі з Пол Потом піддали традиційний життєвий лад у Камбоджі масштабному й жорстокому експериментові — комунізму. Кінець тієї епохи я зустрів на північному заході країни в невеличкому землеробському селі. Розкіш дореволюційного життя тоді здавалася напівзабутим сном. Я ходив босий, вбирився в лахміття, а від голоду аж ребра світилися. Довелося приховувати, що я лікар, інакше солдати червоних кхмерів мене вбили б. Проте майже всю мою рідню вони таки винищили. Мій приклад — один із багатьох. Плюндруючи культуру й заганяючи нас у ярмо, червоні кхмери перетворили мільйони звичайних щасливих людей ледь не на худобу. А таких, як я, — на хитрих, відчайдушних злодюг.

Я став потроху красти. Коли западала темрява, вислизав із хатини і, злившись з тіннями, прокрадався на колективний город, час від часу спиняючись, щоб озирнутися й прислухатися, чи не чути, бува, солдатів — ні, чувся лише гучний нічний хор цвіркунів і жаб. Я залазив у рядки кукурудзи, обережно відгинав лушпиння й викручував качани зі стебел, а потім загортав порожнє лушпиння назад, як і було. Так удень для ока перехожого кукурудза видавалася неторканою.

Спершу я крав сам. Але інші селяни теж голодували, і вони потребували ватажка. Тож моя банда вночі робила набіги на поля й городи. Головною ціллю ставав рис.

Для камбоджійців рис — не просто гарнір. Це основа наших страв: чисте, нейтральне тло, що відтіняє смаки інших інгредієнтів. До приходу червоних кхмерів до влади ми традиційно їли рис щодня. За червоних кхмерів — майже ніколи. Та й хіба то був рис! Не те, що колись: розсипчастий і вологий, а над мискою клубочеться прозора ароматна пара.

Для моєї ватаги рис став одержимістю. Я водив загіні на зрілі рисові поля — і ми, як ті божевільні, зривали руками колосся, вимолочували їх, розтираючи туди-сюди ногами об землю, наповнювали величезні конопляні мішки нелущеним зерном — і тікали. А опісля, сховавшись від солдатів, товкачами у ступах очищали рис від лущиння, варили та їли, набиваючи пуза донесхочу.

Робили ми рейди і в сусідні села. Я заготовляв великі запаси, а решту — роздавав. Так я став головним годувальником у селі — більше народу годував хіба що сам режим. Але мені цього було замало. Настав час помститися.

За правління червоних кхмерів будь-яку приватну власність забороняли. Готувати вдома — також. Усе — роботу, секс, сімейне життя — суворо контролювали. Жителі мали їсти разом посеред комуни у великій їдальні, яку називали колективною кухнею.

Якось, ковтаючи на колективній кухні убогий пайок — як завжди, порожню юшку з дрібною рисових зернят на дні, — я мимоволі зиркнув у прочинені двері сусіднього сараю. Там на підлозі лежала невеличка ручна рисорухка.

Тієї самої миті я зрозумів: рано чи пізно вона буде моєю.

Цупити рисорухку — не надто розважлива ідея. Коли крадеш їжу, там хоч вигода вартує ризику. А сама собою рисорухка не врятує від голодної смерті. Максимум — крадений рис можна буде вилущувати трохи швидше, ніж ступою і товкачем. Та й небезпеки більше, ніж красти харчі, бо сарай

стояв поруч із колективною кухнею, яку вдень і вночі охороняли солдати.

Для мене цей замір став іспитом — перевіркою злодійського хисту й викликом жалюгідному животінню. От і довідаюся, яка воля богів: жити мені чи померти.

Щоразу, проходячи біля колективної кухні, я потайки поглядав на сарай. Тишком-нишком. Але навколо завжди стовбичили вартові.

Зрештою я виснував: єдиний шанс свиснути рисорухку — коли повно народу.

Кілька вечорів на тиждень сільський голова проводив просвітницькі політзбори: явка обов'язкова. Як і більшість червоних кхмерів, він узяв собі інше ім'я як прояв нового революційного «я». Назвався Мао — мабуть, на честь китайця Мао Дзедона. Сам голова був чоловіком неосвіченим і носив типову чорну, схожу на піжаму, уніформу червоних кхмерів.

Під час чергових таких зборів, що їх Мао влаштував біля колективної кухні, я сів край юрби й прихилився спиною до сараю. Його стіни були із жорсткого плетеного матеріалу на кшталт ротанга. Вечір переріс у чорну, всипану зорями пітьму. Місяць ще не зійшов.

Мао відкрив мітинг стандартними гаслами. Решта втомлено звелася на ноги й слухняно вторила йому, б'ючи кулаком у груди й випростуючи руку в салютуванні.

— Хай живе Камбоджійська революція! — вигукнув він.

— Хай живе Камбоджійська революція! — крикнули ми у відповідь, хоча насправді цього не бажали.

Мао повторив це ще двічі — і ми за ним, а потім перейшов до наступної порції лозунгів.

Коли голова закінчив, ми повсідалися — і він узявся втлумачувати, як нам поталанило жити за режиму, де всі рівні, та ще й щодня годують. І яке це щастя — разом боротися за розбудову сучасної могутньої нації.

Але правда в тім, що так погано, як при комуністах, на моїй пам'яті у країні не жилося ще ніколи. Не було ані

електрики, ані годинників, ані автомобілів. Не було сучасних ліків, шкіл чи релігії. Бракувало їжі. І був постійний страх перед солдатами.

Голова провадив далі свою лекцію, виголошуючи фрази, що їх — як той папуга — підхопив від начальства. Усі ці промови були ледь не однаковісінькі. Натовп зітхнув і вгамувався.

Пора.

«Святий Буддо, — мовчки почав молитися я, — прошу, пробач мені. Я краду не задля збагачення. Я ділюся з іншими. Благаю, убережи мені життя ще раз».

Я нахилився вперед, злегка відтягнувши за собою обшивку стіни сараю. Низ обшивки сягав долівки, але не був закріплений. Я потягнувся назад і прослизнув у вузьку щілину між стіною та долівкою — у ще чорнішу пітьму всередині сараю.

— Наші робітники, селяни та солдати-революціонери, — городив Мао, — пішли в наступ задля розбудови економіки! Ми боремося з природою, щоб стати господарями своєї долі! Усі наші сільгоспкомуні ведуть бій, трудячись із революційним завзяттям заради приголомшливого стрибка вперед!

Полапцем обшукуючи підлогу, я знайшов округлий предмет — важчий, ніж очікував. Навпомацки витягуючи все, що стирчало, розібрав рисоружку на частини: два уважисті жорна, станина та руків'я.

— ...і тепер вони сповнені рішучості розпочати ще один неспинний наступ, — гудів голос Мао.

Навалившись на низ обшивки, я протиснувся назовні тим самим шляхом, яким заліз.

— ...уперед до перемоги! — проревів очільник села.

Переді мною — силуети голів і плечей, покійно звернені до Мао. Збоку — рів, що впадав у мережу зрошувальних каналів. Із жорнами попід руками та руків'ям за поясом я зайшов у воду. «Тільки повільно, — наказував я собі. — Не здіймай брижів. Не хлюпай. Тихше їдеш — далі будеш».

Промова навпереміш з обов'язковими оплесками віддалялася. Над водою я тримав лише ніс і очі — наче крокодил; ноги вгрузали в багнюку на дні. На небі мерехтіли зорі, вторячись відблесками на водному плесі. Аж ось на горизонті пробилось сяйво. От-от мав зійти місяць. Треба поквапитися. Скоріше, поки не пізно.

Вилізши з канави, я щодуху помчав до катрагі¹ з добривами, де працював удень, і сховав рисоружку під купою гною. Потім шмигнув у свою хатину, перевдягнувся в сухе й побіг назад до кухні, де знову гучно лунали лозунги, які відразу повторювала юрба. Затим слідували затяжні оплески. Та було надто пізно: мітинг завершився.

У місячному світлі солдати пішли оглянути місце, де я сидів біля сараю. Збентежені селяни роззиралися від цікавості, дехто вигукував моє ім'я. Коли я прибіг, захеканий, Мао підкликав мене до себе й зажадав почути, де мене носило.

Я, згорбившись, підійшов до нього, опустив очі долу в пошані, і скривив рота в дурній винуватій посмішці.

— Пробачте, товаришу, — покійно промовив. — Живіт скрутило, і я обдристався, — я поплескав себе ззаду по штанях, щоб уже точно було зрозуміло. — Тож побіг додому перевдягнутися.

У натовпі почувся здавлений сміх — навіть серед солдатів. Тут добре знали, що таке пронос. Він мучив усіх — через тотальну антисанітарію. Навіть Мао, чоловік досить суворий, — і той вишкірився. Він відмахнувся від мене, як батько, якого розвеселила дитяча витівка.

Я почимчикував назад до сараю і, як раніше, сів спиною до стіни.

Пізніше тієї ночі я облущував рис на рисоружці.

А наступної — знову повів ватагу на крадіжку.

.....

1 Курінь, намет, що захищає від негоди, також — колиба пастуха, сторожка (тут і далі прим. перекладача, якщо не зазначено іншого).

Уже зовсім іншої ночі — за шість із половиною років — я сидів у Павільйоні імені Дороти Чендлер у Лос-Анджелесі. Смокінг. Блискучі лаковані туфлі. А на сцені жінка оголошувала «Хен С. Нор», стараючись якнайближче відтворити правильну вимову, наскільки це вдається іноземцям.

Відколи я покинув Камбоджу, життя моє так різко й докорінно змінилося, що годі й уявити. Я біженцем приїхав в Америку. Без жодного досвіду в театрі чи кіно отримав роль камбоджійця Діт Прана у фільмі «Поля смерті». Я усвідомлював, що припустився багатьох помилок у кадрі, так само як і в реальному житті. Проте мене врівні з досвідченими професійними акторами номінували на премію «Оскар».

Та потім я подумав: ну чим така особлива гра в кіно? Треба перевтілитися в нову ідентичність і змусити інших повірити. Точнісінько як колись я переконав Мао, сільського голову й ставленика червоних кхмерів. Тож, чекаючи, доки відкриють конверт і оголосять переможця, я був збуджений, але серцем спокійний. Готовий прийняти будь-який результат. Бо знав: свої найкращі ролі я вже зіграв у Камбоджі. І нагорода там була набагато ціннішою.